

ศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก

Study the Buddhist Method of Propagating Doctrines to

Low Caste People in the Tripitaka

¹ธนาธิป ฮาดเนาลี,²พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม,³พระสุชีตม สีสเตชปุตติโย,

⁴พระมหายงยุทธ อีธรรมโม,⁵พระครูพิศิษฐ์ธรรมพิสุทธิ์ และ⁶กฤต ศรียะอาจ

¹Dhanardhip Hardnaulee,²Phraaha Mongkolkan Dhitadhammo,³Phra Sukheesama

Silatechaputtiyo, ⁴Phramaha Yongyut Dhiradhammo,

⁵Phrakhropisitdhammapisut, and⁶Krit Sriya-at

^{1,2,3,4,5,6}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4,5,6}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: dhanardhip.hard@mcu.ac.th

Received: June 13, 2024; **Revised:** August 7, 2024; **Accepted:** August 11, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก 3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ร่วมสมัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องและสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างจำนวน 10 รูป/คน แล้วนำมาเรียบเรียงบรรยายเป็นเชิงพรรณนาเสนอผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและแก้ไขตามคำแนะนำโดยใช้กระบวนการศึกษาวิเคราะห์นำไปสู่การ บูรณาการและสร้างองค์ความรู้ใหม่

ผลวิจัยพบว่า 1) พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกครอบคลุมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยกฎเกณฑ์ หลักธรรมและการวิเคราะห์ทางปรัชญา ปรากฏวิธีการเผยแผ่หลากหลายแง่มุมที่สะท้อนถึงบทบาทในการสอนของพระองค์ มีสาระสำคัญ 4 ประการ (1) สันติสนา คือ การอธิบายเนื้อหาธรรมะให้ชัดเจนตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย (2) สมาทปนา คือ การชักจูงให้ผู้ฟังเห็นจริง เชื่อในสิ่งที่ได้ฟังและอยากนำไปปฏิบัติ (3) สมุตเตสนา กระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความกล้าหาญ มั่นใจ มีกำลังใจที่จะนำธรรมะไปปฏิบัติ (4) สัมปหังสนา สอนธรรมด้วยวิธีที่สนุกสนาน น่าสนใจ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบิกบาน ร่าเริง 2) พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกปรากฏการเผยแผ่คำสอนของพระองค์ไปยังวรรณะต่ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะการยอมรับคนวรรณะต่ำเข้าสู่คณะสงฆ์เป็นการนำเสนอเส้นทางสู่การหลุดพ้นทางจิตวิญญาณที่ก้าวข้ามข้อจำกัดของระบบวรรณะ 3) วิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย เป็นการวิเคราะห์วิธีการเผยแผ่คำสอนสู่คนวรรณะต่ำคือการศึกษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็น

คัมภีร์ที่เชื่อถือได้ของพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการสังเคราะห์คำสอนและมีความหมายโดยนัยที่เผยแผ่เข้าสู่
วรรณะต่ำมีหลักการสำคัญว่าด้วยบริบทและภาพรวมของพระไตรปิฎกบ่งชี้ถึงทัศนคติชาวพุทธต่อระบบวรรณะ
โดยสะท้อนถึงบทบาทและการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย

คำสำคัญ: พุทธวิธี; การเผยแผ่หลักคำสอน; วรรณะต่ำ; พระไตรปิฎก; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This research article aims to: 1) Study the Buddhist methods of disseminating the teachings in the Tripitaka, 2) Study the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka, and 3) Study and analyze the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka, including their roles, impacts, and ways to apply them in contemporary society. It is a qualitative research study based on information from the Tripitaka scriptures, commentaries, sub-commentaries, and other related contemporary scriptures, along with unstructured interviews that are compiled and described narratively. The findings are presented to experts for verification and correction based on their recommendations, using an analytical study process to lead to integration and creation of new knowledge.

The research findings are: 1) The Buddhist methods of disseminating teachings in the Tripitaka encompass the Buddha's teachings on rules, principles, and philosophical analysis, showing various dissemination methods that reflect the roles of the Buddha and his disciples in teaching. The key points are: (1) Sandassana: explaining the content of the Dhamma clearly, straightforwardly, and understandably; (2) Samadapana: persuading listeners to truly believe and wish to practice what they have heard; (3) Samuttejana: encouraging listeners to be brave, confident, and motivated to practice the Dhamma; and (4) Sampahamsana: teaching Dhamma in an enjoyable and interesting way that makes listeners feel cheerful and lively. 2) The Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka show the effective dissemination of the Buddha's teachings to lower castes, especially by accepting lower caste individuals into the monastic order, presenting a path to spiritual liberation that transcends the limitations of the caste system. 3) The analysis of the Buddhist methods of disseminating teachings to lower castes in the Tripitaka includes the roles, impacts, and ways to apply them in contemporary society. It is an analysis of the methods of disseminating teachings to lower castes by delving into the Tripitaka, which is a trusted scripture of Theravada Buddhism, synthesizing teachings with implied meanings that reach lower castes. The key principles involve the context and overall picture of the Tripitaka, Buddhist attitudes towards caste, the dissemination of teachings to lower castes, roles and impacts, and application in contemporary society.

Keywords: Buddhist method; propagation of doctrine; low caste; Tripitaka; Theravada Buddhism

บทนำ

ภายหลังการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงใช้เวลาถึง 45 ปีในการเผยแผ่หลักคำสอนให้ขยาย
กว้างขวางออกไป ทำให้มีผู้คนเลื่อมใสมากมาย ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยใคร่สนใจจะศึกษาเกี่ยวกับหลักคำสอนของ
พระพุทธเจ้าต่อคนวรรณะต่ำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกด้วยประสงค์จะทราบว่า พระพุทธเจ้ามีแนวคำสอน
เกี่ยวข้องกับบุคคลที่มีพื้นหลังที่แตกต่างกันอย่างไรโดยการศึกษาเนื้อหาที่เกี่ยวกับพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์

หลักที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าเอาไว้ จากการศึกษาข้อมูลเชิงลึกพบว่าคำสอนของพระองค์นั้นแบ่งเป็นสามส่วนหลัก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก (สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, 2550) แต่ละส่วนมีบทบาทในการเผยแผ่คำสอนแตกต่างกันออกไป ประกอบไปด้วย 1) การบรรยายธรรม หมายถึง การสอนและการเทศนาเป็นวิธีหลักที่ใช้ในการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าจะทำการบรรยายธรรมในสถานที่ประชุมใหญ่ต่างๆหลายที่และแตกต่างกันออกไปตามแต่วาระและโอกาสและมักจะมีผู้ฟังที่มีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับพระพุทธศาสนามาฟังเพื่อเพิ่มเติมความรู้และแสวงหาความสงบทางจิตใจ (หลินภู มนตรี, เจือจินดา สมิทธิ์ และโพธิ์ ผลิวรรณภา, 2023) 2) การศึกษาและเผยแผ่หลักคำสอน หมายถึง การศึกษาและเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระคัมภีร์ต่างๆ เช่น พระไตรปิฎก อรรถกถาฎีกา อนุฎีกา และคัมภีร์ร่วมสมัยอื่นๆ (พรพิมล จอโกชาอุดม และคณะ, 2565) ซึ่งมีผลกระทบต่อการเผยแผ่หลักธรรมในสังคมร่วมสมัยเช่นเดียวกับกลุ่มวรรณคดีในอดีตที่ขาดการเข้าถึงหลักธรรมเพราะด้วยค่าตนเองว่าไม่มีคุณสมบัติที่จะเข้าถึงได้ 3) การสอนหลักความจริง หมายถึง วิธีการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้ฟังมองเห็นความจริงของชีวิตและธรรมชาติ โดยใช้วิธีการสอนที่ตรงตามหลักความจริง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักธรรม เช่น การสอนอริยสัจ 4 และ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นต้น ดังกรณีศึกษาเรื่องทาสชื่อโสสะและนางปุนทาสี (พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน, (2021) ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่อยู่นอกเหนือในระบบวรรณะ 4 (Caste System) ของอินเดียโบราณ

ดังที่ปรากฏในกระบวนการสอนตามหลักการ 4 ส. ซึ่งเป็นวิธีการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการถ่ายทอดธรรมะให้แก่คนทุกวรรณะเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งโดยการอธิบายเนื้อหาธรรมะให้ชัดเจน ตรงไปตรงมา เข้าใจง่าย เปรียบเสมือนการจูงมือผู้ฟังไปคูด้วยตาตัวเอง พระพุทธเจ้าจะทรงอธิบายเนื้อหาธรรมะซ้ำๆ หลายๆ ครั้ง โดยใช้ภาษาที่เรียบง่าย เปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้ฟังคุ้นเคยดังที่พระพุทธเจ้าทรงอธิบายเรื่องไตรลักษณ์ เปรียบเสมือนใบไม้ร่วงจากต้นไม้ แสดงให้เห็นถึงความไม่เที่ยงแท้ของชีวิตมีลักษณะซังจุงให้ผู้ฟังเห็นจริงเชื่อในสิ่งที่ได้ฟังวิธีการต่างๆ เช่น การถามตอบ การเล่าเรื่องอดีต เช่น กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องพระเวสสันดรชี้ให้เห็นถึงความเสียสละ อดทน และความดีงาม มักจะทรงกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความกล้าหาญ มั่นใจ มีกำลังใจที่จะนำธรรมะไปปฏิบัติ พระพุทธเจ้าจะทรงเน้นย้ำถึงผลดีของการปฏิบัติธรรมดังตัวอย่างที่พระองค์ตรัสไว้ว่า “การปฏิบัติธรรมนำไปสู่ความพ้นทุกข์” (พระครูสถิตธรรมมาลังการ (จำเนียร สุขชาติ, 2024) การสอนธรรมะของพระองค์นั้นมักเน้นวิธีที่สนุกสนาน น่าสนใจ ทำให้ผู้ฟังรู้สึกเบิกบาน รื่นเริง ทรงเปรียบเทียบธรรมะกับสิ่งต่างๆเพื่อให้เห็นความแตกต่างจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ง่ายขึ้น แสดงถึงวิธีการให้ทุกคนเข้าใจธรรมะและนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้โดยสมบูรณ์ (บุญทอง พระพิทักษ์, 2023) การศึกษานี้เพิ่มความเข้าใจวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกโดยมุ่งหวังที่จะค้นพบกลยุทธ์และเทคนิคที่พระพุทธเจ้าใช้ในการเผยแผ่คำสอนรวมถึงการปรับปรุงวิธีการศึกษาในปัจจุบันโดยการเรียนรู้จากอดีตเข้าใจธรรมชาติคำสอนพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีอิทธิพลต่อคณวรรณะต่ำ (Yesapogu, 2016) เป็นการตอบสนองการวิเคราะห์และบันทึกวิธีการเผยแผ่ที่ใช้โดยพระพุทธเจ้า เนื่องจากวิธีการเหล่านี้ยังไม่ได้รับการศึกษาครบถ้วนตามความต้องการทางสังคม ดังนั้น การเข้าใจวิธีการที่พระพุทธเจ้านำมาเผยแผ่สู่คณวรรณะต่ำในอดีตจะ

สามารถให้ข้อมูลที่มีค่าในการส่งเสริมความเสมอภาคในสังคมร่วมสมัย การศึกษานี้ได้เน้นย้ำการมีส่วนร่วมในหลายมิติรวมถึงการศึกษาประวัติศาสตร์ สังคมวิทยาและบทบาททางการศึกษา (Guruge, 2003) เข้าถึงหลักธรรมเชิงลึกที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการเผยแผ่ในยุคปัจจุบันด้วยการปรับวิธีการใช้ของพระพุทธเจ้า ในอดีตบูรณาการวิธีการเผยแผ่ประยุกต์เข้ากับสถานการณ์ร่วมสมัย เน้นย้ำลักษณะความเท่าเทียมทางคำสอน แก่คนทุกวรรณะ คนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงหลักคำสอนได้เท่าเทียมกัน

การค้นคว้านี้มุ่งเน้นการเข้าใจวิธีการเฉพาะที่ใช้ในการเข้าถึงคนวรรณะต่ำโดยผู้วิจัยหวังที่จะเน้นย้ำถึงธรรมชาติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาและความพยายามในการเข้าถึงชุมชนที่ถูกกีดกันและศึกษาวิธีการเผยแผ่คำสอนต่อคนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกและวิธีการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย ไม่เพียงแต่ศึกษาวิเคราะห์วิธีการเท่านั้น แต่ยังประเมินบทบาทและผลกระทบของวิธีการเหล่านั้นอีกด้วย นอกจากนี้ ก็ยังมุ่งหวังที่จะหาวิธีการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัยเพื่อส่งเสริมความเสมอภาคโดยการไล่ตามวัตถุประสงค์คาดหวังว่า จะมีส่วนอย่างมีนัยสำคัญในการเข้าใจและประยุกต์ใช้วิธีการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ในด้านวิชาการและการปฏิบัติเชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์การวิจัยแต่ละข้อ ขณะเดียวกันก็ครอบคลุมเหตุผลตามวัตถุประสงค์ ความสำคัญ ความคาดหวัง คุณค่า และประโยชน์ของการศึกษา ดังกล่าวด้วย

บทความวิจัยนี้ นำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเป็นประโยชน์ทางวิชาการในด้านทำให้ทราบข้อมูลการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนแบบมีนัยสำคัญ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ได้รับอนุมัติตามโครงการการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยของบุคลากรใหม่ BRI NEW GEN ปีงบประมาณ 2567 ของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก” ได้รับการอุปถัมภ์ทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-dept Interview) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัยในแต่ละขั้นตอนของการวิจัยดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การสำรวจเอกสาร (Documentary Research) ได้ศึกษาค้นคว้าจากคัมภีร์ต้นฉบับของพระพุทธรูปศาสนาทั้งที่เป็นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัยและคัมภีร์อื่นๆที่เกี่ยวข้องโดยใช้หลักทฤษฎี 4 ส. (สันตัสสนา, สมาทปนา, สมุตเตชนา, สัมปหังสนา) เป็นพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่ประสบความสำเร็จในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอดีต ถูกนำมาประยุกต์ใช้ให้สำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังได้นำเอาทฤษฎีการสื่อสารสมัยใหม่ ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีการสื่อสาร กระบวนการสื่อสาร แนวคิดเกี่ยวกับสื่อมวลชน สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกลุ่มและสื่อใหม่ กลยุทธ์การสื่อสารและแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้เกี่ยวกับการสื่อสารการเผยแผ่จากมุมมองของนักวิชาการ ตะวันตกและตะวันออกร่วมสมัย การนำไปประยุกต์ใช้เพื่อบูรณาการหลักการเผยแผ่ผ่านรูปแบบการสื่อสารร่วมสมัยใหม่

ขั้นตอนที่ 2 พื้นที่ศึกษา (Field Study) เป็นการศึกษาวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกที่เกี่ยวกับการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาแก่คนวรรณะต่ำ โดยเฉพาะในบริบทของพระไตรปิฎก กล่าวถึงความเข้าใจพลวัตทางสังคม วิเคราะห์วิธีการที่ใช้ในพระไตรปิฎกในการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่คนวรรณะต่ำเพื่อทำความเข้าใจผลกระทบของวิธีการเหล่านี้ต่อการจัดลำดับชั้นทางสังคมและความเป็นศูนย์รวมในชุมชนพระพุทธศาสนา มีการทบทวนวรรณกรรมและการวิเคราะห์กรณีศึกษาและการอธิบายแหล่งข้อมูล เช่น ข้อความเฉพาะจากพระไตรปิฎก บันทึกทางประวัติศาสตร์ และการตีความร่วมสมัย เช่น การวิเคราะห์เชิงเนื้อหาของการเผยแผ่หลักธรรมแก่คนวรรณะต่ำ โดยเน้นทัศนียภาพทางสังคมและศาสนา เช่น ความเกี่ยวข้องทางประวัติศาสตร์ ความพร้อมของแหล่งข้อมูลและการมีอยู่ของชุมชนคนวรรณะต่ำ รวมถึงวิธีการต่างๆที่บันทึกในพระไตรปิฎกที่มีผลกระทบต่อชุมชนคนวรรณะต่ำรวมถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะทางสังคม การยอมรับคำสอนของพระพุทธศาสนาและความสามัคคีในชุมชนเปรียบเทียบผลการศึกษาเพื่อเน้นความเหมือนและความแตกต่างมีการวิเคราะห์เชิงลึกของผลการศึกษาเชื่อมโยงกับทฤษฎีและแนวคิดที่กว้างขึ้นในด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาและความมีส่วนร่วมทางสังคมซึ่งกล่าวถึงนัยสำคัญของผลการศึกษานี้ต่อแนวทางการปฏิบัติร่วมสมัยและการทำความเข้าใจบทบาทของศาสนาในเชิงลำดับชั้นทางสังคมผ่านแนวคิดทฤษฎีหลักการการสื่อสารในพระพุทธศาสนา ในขั้นตอนนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร บริบท แนวคิด เทคนิค วิธีการ ขั้นตอน ในกระบวนการของ (1) พุทธวิธีในการสอน 5 ประการ คือ 1. เราจักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ 2. เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ 3. เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา 4. เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาณัติ 5. เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22/159/205) (2) พุทธวิธีรูปแบบการสอน คือ 1.แบบสนทนา 2.แบบบรรยาย 3.แบบตอบปัญหา 4. แบบวางกฎข้อบังคับ (Phramaha Kittithat Siripukgao, 2019) (3) กลวิธีและอุบายการสอน คือ 1.ยกอุทาหรณ์ 2.การอุปมา 3.อุปกรณการสอน 4.การเป็นตัวอย่าง 5.การเล่นคำและใช้ในความหมายใหม่ 6.การปฏิบัติต่อรายบุคคล 7.การรู้จักจังหวะและโอกาส 8.ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ 9.การลงโทษและให้รางวัล 10.กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546) (4) พุทธลีลารูปแบบการสอน คือ 1.สันตัสสนา 2.สมาทปนา 3.สมุตเตชนา 4.สัมปหังสนา (พระเดชฯ นามวงษา และคณะ, 2022)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร ด้านผู้ให้ข้อมูล (Key Information) การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้างเพื่อศึกษาข้อมูลพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎกคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) จำนวนทั้งหมด 10 รูป/คน ซึ่งเป็นตัวแทนของพระสงฆ์จำนวน 5 คน และฆราวาสผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 คน มีประสบการณ์เผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง 2 แบบ คือ การสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) จำนวน 10 รูป/คน (พระสงฆ์ 5 คน/ฆราวาส 5 คน) ซึ่งมีประสบการณ์เผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี จากผู้มีความเกี่ยวข้องกับการเผยแผ่และการทำสื่อออนไลน์ในแบบต่างๆ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลวิจัยด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-dept Interview) จนกว่าจะได้ข้อมูลที่อิ่มตัวและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ การจัดประชุมกลุ่มย่อย/สานเสวนา/ประชาพิจารณ์ (Focus group) ได้จัดการประชุมออนไลน์กลุ่มย่อยจากบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อดำเนินการตามกระบวนการแบบสานเสวนาผ่านรูปแบบการประชาพิจารณ์จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 6 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญในหลายมิติจากการดำเนินการประชุมกลุ่มย่อยของผู้เชี่ยวชาญเพื่อสัมภาษณ์ตรวจสอบข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา งานวิจัยและเอกสารเกี่ยวข้องอื่นๆ รวมถึงการบันทึกข้อมูลผ่านซูมวิดีโอ ถ่ายภาพหน้าจอและถ่ายภาพของผู้เชี่ยวชาญที่กำลังให้สัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล มีการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การจัดหมวดหมู่และการจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธเจ้าแก่บุคคลวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก เราสามารถเข้าใจวิธีการที่พระพุทธเจ้าสอนได้อย่างครอบคลุม วิธีการนี้เน้นหลักการของพระพุทธศาสนาที่ว่า การตรัสรู้สามารถเข้าถึงทุกคนได้โดยไม่คำนึงถึงสถานะทางสังคม ผ่านการตรวจสอบอย่างละเอียดและการเปรียบเทียบอย่างรอบคอบ กลยุทธ์การเผยแผ่สามารถอธิบายได้อย่างชัดเจน ซึ่งให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาพยายามที่จะก้าวข้ามและท้าทายลำดับชั้นวรรณะที่เข้มงวดในยุคนั้นได้อย่างไร รูปแบบที่พระพุทธเจ้าใช้ในการเข้าหาและสอนบุคคลวรรณะต่ำ เช่น การปรับคำสอนเพื่อแก้ปัญหาทางสังคมที่เฉพาะเจาะจงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ร่วมสมัยในการวิเคราะห์วิธีการเผยแผ่หลักธรรมแก่คนวรรณะต่ำ จำเป็นต้องกลั่นกรองผ่านเนื้อความที่กว้างขวางเพื่อระบุคำสอนและกรณีที่เกี่ยวข้อง กระบวนการนี้เกี่ยวข้องกับการจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อค้นหารูปแบบและกลยุทธ์ที่พระพุทธเจ้าและสาวกของพระองค์ใช้ในพระไตรปิฎกซึ่งการศึกษาจะเน้นไปที่พระสูตรปิฎกเป็นหลักเนื่องจากมีบันทึกการสอนของพระพุทธเจ้าแก่สาวกจำนวนมาก

ขั้นตอนที่ 7 รูปแบบการนำเสนอผลการศึกษาวิจัย (Presentation of the Research Results) นำเสนอผลการศึกษาวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

7.1 ด้านข้อมูล: การสัมภาษณ์เชิงลึกแบบไม่มีโครงสร้าง เพื่อศึกษาข้อมูลพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก โดยคัดเลือกแบบเจาะจงผู้เชี่ยวชาญ (Purposive selection) พระสงฆ์ จำนวน 5 รูป และ คฤหัสถ์ จำนวน 5 คน ที่มีประสบการณ์การเผยแผ่หลักธรรมมากกว่า 10 ปี

7.2 ด้านเนื้อหา: ศึกษาเอกสารปฐมภูมิ คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยปี 2539 และข้อมูลทุติยภูมิ คือ วรรณคดี ฎีกา อนุฎีกา หนังสือ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

7.3 ด้านเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย: แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

7.4 ด้านการเก็บข้อมูล: ผู้วิจัยเก็บแบบสัมภาษณ์ด้วยตนเอง

7.5 ด้านการวิเคราะห์ข้อมูล: วิเคราะห์ทฤษฎีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 โดยนำผลที่ได้จากการศึกษาในข้อ (1) และข้อ (2) มาประกอบการวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกพบว่า ปราภฏเนื้อหาและวิธีการสอนที่หลากหลายพอจะประมวลวิธีการได้ คือ (1) มุขปาฐะ (Oral Transmission) หมายถึง การทบทวนหลักคำสอนถ้อยหรือสาธยายบ่อยๆ เป็นการอ่านซ้ำทวนความและการท่องจำอย่างแม่นยำโดยหมู่แห่งพระสงฆ์มีลักษณะสังคีติเหมือนการสวดมนต์ ได้แก่ การที่พระภิกษุหรือบุคคลทั่วไปพยายามท่องเพื่อจำคำสอนด้วยการออกเสียงในที่ชุมนุมชน (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:11-7/319-340/293-341) วิธีการนี้ สามารถรับประกันความถูกต้องและความแม่นยำในการถ่ายทอดเนื้อความให้สมบูรณ์ได้ นอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีการสาธยายเป็นกลุ่มเพื่อช่วยในการท่องจำและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ของหมู่พระสงฆ์เองรวมไปถึงการท่องจำแบบรายบุคคล เช่น การสาธยายพระปาฏิโมกข์ เป็นต้น เป็นการทบทวนเพื่อการจดจำ (Remembrance) หลักคำสอนไว้เป็นการเน้นย้ำเนื้อหาเฉพาะเจาะจงของหลักธรรม (2) การผลิตต้นฉบับ ภายหลังการท่องจำด้วยมุขปาฐะหลักธรรมก็ถูกพัฒนาสู่การจารึกลงใบลานซึ่งผูกเข้าด้วยกันเป็นหนังสือ บางครั้งคำสอนและหลักธรรมสำคัญๆ อาจจารึกไว้บนหลักศิลาทำให้บุคคลทั่วไปเข้าถึงได้ (3) การสอนและการเทศนา หมายถึง กิจกรรมการเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในที่สาธารณะ พระธรรมเทศนานั้นๆ มักจะมาจากพระสูตรต้นตอปิฎก (สมชาย ธัญธนกุล, ประจักษ์ สายแสง และพระมหาสายัณห์ เปมสิโล, 2019) พบว่า ส่วนใหญ่จะดำเนินการ 2 วิธี คือ 1) มีการสนทนาถามตอบ เช่น พระภิกษุตอบคำถามจากฆราวาส ให้ความกระจ่างและให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับคำสอน 2) การศึกษาอย่างเป็นทางการของสงฆ์ เช่น วัดทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้โดยพระภิกษุสามเณรมุ่งแสวงหาการศึกษาคำสอนภายใต้คำแนะนำของพระภิกษุผู้แตกฉานในหลักคำสอนจากพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ (4) การแสดงภาพและศิลปะ หมายถึง การที่ศิลปินจะเป็นผู้แทนแสดงออกด้วยการสร้างศิลปะ เช่น การวาดภาพพุทธประวัติและการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคำสอน

ในทางพระพุทธศาสนา แสดงความศรัทธาของบุคคล เช่น การสร้างเจดีย์และพระธาตุเพื่อจะช่วยถ่ายทอดคำสอนผ่านศิลปะเชิงสัญลักษณ์ (5) พิธีกรรมและพิธีการ ประเพณีต่างๆ เช่น วันอุโปสธ ถือเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาซึ่งสงฆ์จะรวมตัวเพื่อสวดมนต์พระปาติโมกข์และชาวบ้านจะฟังพระธรรมเทศนา ศาสนสถานมักจะเปิดโอกาสให้ได้เรียนรู้และปฏิบัติธรรมร่วมกัน (6) การแสวงบุญ ชาวพุทธมักจะไปสักการะสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติ เช่น ลุมพินี พุทธคยา สารนาถ กุสินารา และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ทั่วโลกเป็นวิธีการแสดงความเคารพต่อคำสอนอย่างกว้างขวาง (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11-6/304-305/245-292) (7) การมีส่วนร่วม การสนับสนุนเพื่ออำนวยความสะดวกให้พระสงฆ์มีโอกาสปฏิบัติตามหลักธรรมได้ง่ายขึ้น สามารถเข้าถึงคำสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งเสริมการมีปฏิสัมพันธ์ในชุมชนและสังคม

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาพุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก พบว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับคนวรรณะต่ำโดยตรงนั้น ไม่ปรากฏทั้งในคัมภีร์หลัก เช่น พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่นๆ แต่พอจะสรุปแนวทางและสาระสำคัญพอสังเขป ดังต่อไปนี้

1. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในวินัยปิฎก

พระวินัยปิฎกมีความเกี่ยวข้องกับหลักวินัยของสงฆ์เป็นหลัก พระพุทธเจ้าแม้จะไม่ได้เน้นที่วิธีการเผยแผ่ไปยังวรรณะใดๆ เป็นการจำเพาะ แต่ก็ให้ข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับธรรมชาติของชุมชนสงฆ์ที่เปิดกว้างและลดการกีดกันทางวรรณะและสังคม **1) การยอมรับ** พระวินัยอนุญาตให้บุคคลจากวรรณะใด ๆ มาเป็นพระภิกษุก็ได้ การไม่แบ่งแยกวรรณะนี้ มีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากพระพุทธศาสนา มีวิธีการปฏิบัติที่ตรงกันข้ามกับระบบวรรณะที่เข้มงวดของอินเดียโบราณ **2) ความเสมอภาค** เมื่อบุคคลใดบวชเป็นภิกษุแล้ว จะถือว่า บุคคลนั้นเท่าเทียมกับพระภิกษุอื่นๆ โดยไม่คำนึงถึงฐานะทางสังคมในอดีต การปฏิบัตินี้ โดยธรรมชาติแล้ว ย่อมส่งเสริมแนวคิดที่ว่า “ทุกคนสามารถเข้าถึงความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณได้รวมถึงกลุ่มวรรณะศุทรและจัณฑาลด้วย”

2. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระสุตตันตปิฎก

พระสุตตันตปิฎกประกอบด้วยหลักธรรมของพระพุทธเจ้า พระสูตรหลายข้อให้ข้อมูลเชิงรายละเอียดว่า คำสอนของพระพุทธเจ้าได้รับการเผยแผ่ไปยังชนชั้นทางสังคมที่แตกต่างกันอย่างไร รวมถึงวรรณะต่ำ ดังปรากฏใน (1) อัมพภุสสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์ชื่ออัมพภุสและอภิปรายถึงความไม่เกี่ยวข้องกับวรรณะในการกำหนดคุณค่าของบุคคล พระสูตรนี้ได้ตอกย้ำจุดยืนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งต่อต้านระบบวรรณะของอินเดียโบราณ (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9-6/559/247) (2) วสธสูตร ได้กล่าวถึงพวกจัณฑาล (คนนอกรวรรณะ) โดยเฉพาะและกำหนดความหมายเสียใหม่ว่า “การที่ใครจะเป็นผู้สูงศักดิ์อย่างแท้จริงและใครจะเป็นจัณฑาล ย่อมเป็นไปตามการกระทำของพวกเขา ไม่ใช่มาจากชาติกำเนิด” (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25-9/114-119/523-588) คำสอนของพระพุทธเจ้าในประเด็นนี้ เป็นการท้าทายบรรทัดฐานทางสังคมในสมัยของพระองค์โดยตรง (3) กาลามสูตร พระพุทธเจ้าทรงสนับสนุนให้ชาวกาลามะซึ่งเป็นผู้ไม่ใช่วรรณะสูง ให้พึงพาประสบการณ์ สติปัญญาและความเข้าใจด้วยตนเอง แทนที่จะยอมรับคำสอนตามประเพณี วิธีการสอนแบบประชาธิปไตยนี้มีความสอดคล้องเข้า

กันได้กับบุคคลจากวรรณะที่ต่ำกว่า (พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 20-7/70/275-320)

3. พุทธวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระอภิธรรมปิฎก พระอภิธรรมปิฎกมีลักษณะทางเทคนิคและการวิเคราะห์มากกว่า โดยเกี่ยวข้องกับคำสอนของพระพุทธเจ้าในด้านปรัชญาและจิตวิทยา ไม่ได้กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่ไปยังกลุ่มสังคมใดกลุ่มหนึ่งโดยตรง แต่นั่นถึงการนำไปประยุกต์ใช้อย่างเป็นสากลของพระธรรม สรุปวิธีเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำ

1. คำสอนของพระพุทธเจ้าครอบคลุมและมุ่งเป้าไปที่การทำลายอุปสรรคทางวรรณะ พระพุทธศาสนาเสนอทางเลือกที่ต่างไปจากระบบวรรณะด้วยการอนุญาตให้คนทุกวรรณะเข้าร่วมคณะสงฆ์และปฏิบัติต่อพระภิกษุทุกองค์อย่างเท่าเทียมกัน

2. พระพุทธเจ้าได้กำหนดบรรทัดฐานทางสังคมใหม่โดยเน้นความประพฤติดีทางศีลธรรมมากกว่าสิทธิ โดยกำเนิดซึ่งปรากฏในหลักธรรมว่าด้วยวสสสูตร สาระสำคัญนี้ ย่อมทำให้คำสอนในพระพุทธศาสนาน่าสนใจสำหรับพวกวรรณะต่ำที่ถูกกีดกันจากโครงสร้างทางสังคมที่มีอยู่ของอินเดียโบราณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/116-142/528-532)

3. พระพุทธเจ้าทรงให้กำลังใจแก่บุคคลในการทดสอบคำสอนเพื่อเปรียบเทียบกับประสบการณ์ของตนเอง ดังที่เราได้เห็นในหลักการของกาลามสูตร ซึ่งจะช่วยให้ผู้คนรวมถึงผู้ที่มาจากวรรณะต่ำสามารถควบคุมการเดินทางแห่งจิตวิญญาณของพวกเขาได้

4. พระพุทธเจ้ามักจะตรัสโดยตรงถึงบุคคลจากวรรณะต่ำในคำสอนของพระองค์ โดยให้ความเคารพและเอาใจใส่แก่พวกเขา วิธีการนี้ ย่อมสร้างความอัศจรรย์แก่คนในยุคหนึ่ง เพราะถือเป็นเรื่องใหญ่และมีความแปลกใหม่มาก เป็นการกะเทาะชุดความคิดแบบโบราณจากอิทธิพลของพระเวทในยุคหนึ่ง ซึ่งจะช่วยให้ได้รับความไว้วางใจและสนใจในธรรมะจากทุกกลุ่มชนชั้นวรรณะมากขึ้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อศึกษาวิเคราะห์ บทบาท ผลกระทบและแนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย มีการศึกษาเชิงลึกในพระไตรปิฎกซึ่งเป็นคัมภีร์ที่เชื่อถือได้ของพระพุทธศาสนาเถรวาท มีการสังเคราะห์โดยละเอียดว่าด้วยคำสอนที่เผยแผ่ไปยังวรรณะต่ำและมีความหมายโดยนัย ดังต่อไปนี้

1. ทักษะคติของชาวพุทธต่อวรรณะ (Buddhist Attitude Towards Caste)

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้วิพากษ์วิจารณ์ระบบวรรณะอย่างเข้มข้น พระองค์ทรงเน้นย้ำถึงความเท่าเทียมของมนุษย์ทุกคนโดยไม่คำนึงถึงสถานะการเกิดของพวกเขา มีหลักธรรมเกี่ยวกับภรณ์นี้ (1) วสสสูตร พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่า “บุคคลนั้น ย่อมไม่ใช่คนที่ถูกขับออก (คนถ้อย) ไปโดยกำเนิด แต่โดยมาจากการกระทำของตนเอง” (2) อัสนายนสูตร พระพุทธเจ้าทรงสนทนากับพราหมณ์ชื่ออัสนายนะ โดยพระองค์ทรงหักล้างความคิดเรื่องความเหนือกว่าโดยธรรมชาติของพราหมณ์และเน้นย้ำถึงความประพฤติดีทางศีลธรรมมากกว่าการเกิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/613-629/422-432) (3) มหาสุทตสนะสูตร พระพุทธเจ้าทรงบรรยายถึงการที่สมเด็จพระมหาสุทตสนะผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ ผู้ทรงมีพระคุณ

มาก ทรงปฏิบัติต่อพสกนิกรทุกคนอย่างยุติธรรมโดยไม่คำนึงถึงวรรณะ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย:10/163-186/160-182)

2. การเผยแผ่หลักคำสอนสู่คนวรรณะต่ำ (Propagation to the Lower Castes)

2.1. การรวมตัวกันในคณะสงฆ์ คณะสงฆ์เปิดให้ทุกคนรวมทั้งผู้ที่มาจากวรรณะต่ำดังเราจะพบตัวอย่างที่โดดเด่น ได้แก่ พระอุบาลีเถระ ผู้เป็นช่างตัดผม ถ้าแบ่งตามวรรณะแล้ว พระอุบาลีเถระนั้น เป็นคนวรรณะต่ำ ซึ่งต่อมาท่านได้กลายมาเป็นหนึ่งในสาวกชั้นยอดของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ ก็ยังมีพระสุณิสาเถระ อดีตคนจับทาสผู้ได้อุปสมบทแล้วเป็นพระอรหันต์

2.2. การใช้ภาษาท้องถิ่น พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักธรรมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษาที่คนทั่วไปเข้าถึงได้ ต่างจากภาษาสันสกฤตซึ่งถูกอนุรักษ์จากพราหมณ์ การเลือกภาษานี้ เป็นก้าวสำคัญในการเผยแผ่คำสอนให้กับคนวรรณะต่ำ (เมธี เชษฐวิสูตร, 2019)

2.3. อุปมาและเรื่องราว พระพุทธเจ้ามักทรงใช้การอุปมาเรื่องราวเพื่อถ่ายทอดคำสอนของพระองค์ ซึ่งง่ายสำหรับคนทุกภูมิหลังที่จะเข้าใจเรื่องราวต่างๆดังจะพบเนื้อหาทำนองอุปมาในนิทานชาดกที่มีความสัมพันธ์และมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาอย่างกว้างขวาง

3. หลักจริยธรรม พระพุทธเจ้าทรงเน้นความประพฤติทางศีลธรรมและการพัฒนาตนเองมากกว่าความบริสุทธิ์หรือชาติกำเนิดซึ่งแนวทางการปฏิบัตินี้ได้ดึงดูดผู้ที่มาจากวรรณะต่ำซึ่งมักถูกแยกออกจากพิธีกรรมของพราหมณ์โดยสิ้นเชิงหลักฐานจากพระไตรปิฎกเพียงพอลงความพยายามของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่คำสอนของพระองค์แก่บุคคลทุกคน โดยไม่คำนึงถึงวรรณะ พระพุทธศาสนาทำทนายระเบียบสังคมที่มีอยู่ทั่วไปและเสนอเส้นทางแห่งการยกระดับจิตวิญญาณและสังคมแก่วรรณะที่ต่ำกว่าด้วยการปฏิบัติที่ครอบคลุมการใช้ภาษาที่เข้าถึงได้และการมุ่งเน้นที่หลักจริยธรรม หลักการนี้ ยังคงสร้างแรงบันดาลใจกับความพยายามร่วมสมัยที่มีต่อความเท่าเทียมและความยุติธรรมทางสังคมมาอย่างยาวนานและสอดคล้องกับระบบคิดแบบประชาธิปไตยอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผล

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิเพื่อศึกษาหลักการเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาจากผลการศึกษาเรื่องศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก พบประเด็นสำคัญ สามารถนำมาอภิปรายผลโดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ พบว่า

1. พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงเลือกเอาคนวรรณะหนึ่งวรรณะใดให้มีบทบาททางศาสนาของพระองค์เพียงกลุ่มเดียว แต่เปิดโอกาสให้กับคนทุกกลุ่ม ทั้งนี้บ่งชี้ถึงการกำเนิดลัทธิสิทธิการยอมรับสังคมโดยไม่แบ่งแยกทั้งวรรณะต่ำและสิทธิสตรีสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องพระพุทธศาสนากับเพศสภาพที่ถูกตีกรอบใหม่และมุ่งความสนใจไปที่การอภิปรายความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมของเพศสภาพและสถานะทางสังคม (Collett, 2006)

2. พบว่า พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎก ได้เจียรไนคุณภาพหลักคำสอนที่เป็นธรรมชาติแบบกลางๆ ซึ่งตรงกับจริตของมนุษย์โดยไม่ได้คำนึงถึงสถานะและเพศของบุคคลแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่า หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นได้พูดถึงความจริงที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้เพราะเป็นธรรมชาติจริงอยู่แบบนั้น (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 1961) ซึ่งสอดคล้องกับหลักการวิเคราะห์ กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกที่อธิบายถึงความเป็นกลางของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำไปประยุกต์กับมนุษย์ ไม่ใช่สถานะของบุคคลและกลยุทธ์ในมิติพุทธวิธีการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้หลัก 4 ส. ดังกล่าวแล้ว ซึ่งเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับดัชนีพันธของ (พระครูญาณเพชรรัตน์ (เทวินทร์ ปิยะทสสี), 2557) เรื่องยุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อเยาวชนโดยนำกลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าด้วยหลักการ 4 ส. มาเป็นยุทธศาสตร์เชิงรุกในการการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ร่วมสมัย

3. พบว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาสามารถรองรับทุกคนจากทุกกลุ่มวรรณะ ไม่มีข้อยกเว้น แม้จะเป็นบุรุษหรือสตรี ดังปรากฏความสอดคล้องในงานวิจัยของพระมหากิตติธัช สิริบุญโญ เรื่องกลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเชิงภาษาภาพพจน์ในพระสูตรต้นตปิฎก ทั้งนี้ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้านั้นสามารถปรับให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้อย่างกว้างขวาง ประกอบด้วย 3 รูปแบบ (1) ตอบปัญหา (2) บรรยายธรรม สอนทนา (3) วิธีการสอนเชิงภาษาภาพพจน์เน้นการอุปมาและสัมพจน์ ด้านคุณค่าคำสอนประกอบด้วย (1) ด้านบุคคล (2) ด้านสังคม (3) ด้านการศึกษา (4) ด้านการสอน (5) ด้านระบบจักรวาล (6) ด้านประวัติศาสตร์ (พระมหากิตติธัช สิริบุญโญ, 2019) กลวิธีการสอนนี้สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิธีการเรียบแหลมของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมะตามลักษณะพฤติกรรม 6 ประเภท (จริต 6 อย่าง) ที่ได้อธิบายถึงวิธีของพระพุทธเจ้าทรงผู้ฉลาดในกุศล 3 (1) ฉลาดในความเจริญ (2) ฉลาดในความเสื่อม (3) ฉลาดในอุปายและจริตทั้ง 6 ประการ โดยพบว่า หลักการสอนของพระองค์นั้นไม่มีเงื่อนไขเกี่ยวกับวรรณะหรือสถานะทางสังคมแต่อย่างใด (พระครูประสิทธิ์ ภาวนาวิสุทธิ, 2017)

4. พบว่า พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกมีงานวิจัยที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้โดยตรงจากกรณีศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกและเห็นผลลัพธ์ที่สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท (พระมหา ศักย์ศรณ์ คุณปญโญ, พระครูโฆสิตวิธานานุกุล และ สวัสดิ์ อโณทัย, 2019) กล่าวถึงวิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทว่าด้วยการประยุกต์ใช้พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอรรถกถาธรรมบทกับสังคมในปัจจุบัน มี 4 เรื่อง 1) หลักกฎแห่งกรรม 2) หลักธรรมหัวใจพระพุทธศาสนา 3) ความประพาสส่วนบุคคลและการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น 4) รูปแบบพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาและการใช้สื่อกระแสโลกซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระศรีพัชโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) เรื่องรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยว่าสามารถนำเอาหลักการและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าไปปรับหรือพัฒนาเป็นรูปแบบการเผยแผ่ได้เหมาะสมซึ่งวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น มีรูปแบบและยุทธศาสตร์การเผยแผ่แตกต่างกันออกไปซึ่งมุ่ง

ประโยชน์ 3 ประการ 1) โลกัตถจริยา 2) ญาติัตถจริยา 3) พุทธัตถจริยา สามารถพัฒนากำหนดเป็นรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยได้จริง (พระศรีพัชโรดม และ ชยุต ภาวนานันทกุล, 2560) ผลการวิจัยทั้ง 3 เรื่อง (1) ศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก (2) วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทและ (3) รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทย มีความสอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญ ทั้งนี้ ผลงานวิจัยได้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปรับวิธีการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับทุกกลุ่มเป้าหมาย มุ่งผลลัพธ์การเผยแผ่ศาสนา คือ ประโยชน์สุขแก่ประชาชน ส่วนงานวิจัยของพระศรีพัชโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) มุ่งเน้นไปที่วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทยร่วมสมัย วิเคราะห์จากบริบทและสถานการณ์ของสังคมไทย และงานวิจัยของพระมหาศรัยคุณ คุณปณฺโญ เรื่องพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มุ่งเน้นไปที่วิธีการเผยแผ่ศาสนาของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล วิเคราะห์หลักคำสอนและตัวอย่างจากพระสูตรและเรื่องศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎก มุ่งไปที่การศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่มุ่งสอนแก่คนวรรณะที่แตกต่างกัน แต่กลับพบว่า ไม่มีหลักธรรมใดมุ่งสอนประชาชนที่อยู่ในกลุ่มวรรณะต่ำโดยแยกเป็นเอกเทศ แต่กลับสนับสนุนให้ทุกกลุ่มวรรณะเข้าถึงหลักธรรมได้อย่างเท่าเทียมกันถ้วนหน้า

งานวิจัยดังอ้างถึงนั้นชี้ให้เห็นว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้มีรูปแบบตายตัว แต่ต้องปรับให้เหมาะสมกับเวลา สถานที่และกลุ่มเป้าหมาย สิ่งสำคัญที่สุด คือ มุ่งเน้นไปที่ผลลัพธ์ของการเผยแผ่หลักธรรมเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนอย่างเสมอภาคกัน ในอดีตพระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นแนวทางที่ชัดเจนในการไม่แบ่งแยก (No Discrimination) โดยกล่าวถึงลำดับชั้นทางสังคมและส่งเสริมความเท่าเทียมกัน ในพระไตรปิฎกมีการอ้างอิงหลักคำสอนมากมายที่แสดงให้เห็นเจตนาของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับวรรณะและวิธีการเผยแผ่คำสอนไปยังทุกส่วนของสังคม รวมถึงกลุ่มวรรณะต่ำ เช่น วรรณะสุทฺธและจันทาล การวิเคราะห์คำสอนที่เกี่ยวข้องกับบทบาท ผลกระทบและการประยุกต์ใช้ร่วมสมัย พบว่า

วิธีการเผยแผ่สู่คนวรรณะต่ำ การไม่แบ่งแยกและมีการปฏิบัติที่เท่าเทียมกัน ในอรรถกถา อธิบายถึงคำสอนเรื่องความเท่าเทียมกันซึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนว่าวรรณะหรือชาติเกิดไม่ได้กำหนดความบริสุทธิ์หรือคุณค่าทางจิตวิญญาณของตน แต่เป็นการกระทำและความประพฤติของตนต่างหากที่เป็นตัวกำหนดชีวิตอย่างแท้จริง (2) การมีส่วนร่วมโดยตรง พระพุทธเจ้ามีส่วนร่วมโดยตรงกับผู้คนทุกวรรณะรวมถึงกลุ่มคนวรรณะต่ำโดยเน้นถึงการนำไปประยุกต์ใช้หลักคำสอนของพระองค์เป็นสากล (3) การอุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ผู้คนจากทุกวรรณะเข้าร่วมเป็นชุมชนสงฆ์โดยทำลายอุปสรรคทางสังคมแบบดั้งเดิม

บทบาทและผลกระทบ 1) บทบาทการเผยแผ่ต่อบุคคลวรรณะต่ำในพระพุทธศาสนา มีตัวอย่างของการเคลื่อนไหวทางสังคมของบุคคลจากคนวรรณะต่ำ เช่น พระสุนฺตเถระและพระอุบาลีเถระได้เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงศักยภาพในการบรรลุผลทางจิตวิญญาณโดยไม่คำนึงถึงสถานะทางสังคม 2) อิทธิพลและคุณูปการ พระภิกษุสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกามีส่วนในการเผยแผ่และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา เรื่องราวของพวกเขาได้รับการบันทึกไว้ในตำรามากมายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทซึ่งเน้นย้ำถึงพลวัตของธรรมะ

ผลกระทบต่อสังคม (1) การพังทลายอคติทางวรรณะ พระพุทธศาสนาได้ทำลายและกัตกร่อนอคติทางวรรณะโดยการยอมรับบุคคลจากวรรณะต่ำเข้าไปในคณะสงฆ์และปฏิบัติต่อพวกเขาอย่างเท่าเทียมกัน (2) การปฏิรูปสังคม การเน้นย้ำถึงความประพฤติอย่างมีจริยธรรมและคุณธรรมส่วนบุคคลเหนือชาติกำเนิด ได้วางรากฐานสำหรับการปฏิรูปสังคมและส่งเสริมสังคมที่มีความเท่าเทียมมากขึ้น

แนวทางการประยุกต์ใช้ในสังคมร่วมสมัย (1) การส่งเสริมความเท่าเทียมกันโดยการมีโครงการริเริ่มด้านการศึกษาเพื่อสอนหลักความเสมอภาคและการไม่เลือกปฏิบัติที่พบในคำสอนของพระพุทธศาสนา หลักการนี้ สามารถช่วยต่อต้านอคติทางวรรณะที่เคยถูกผูกมัดได้ (2) แนวทางปฏิบัติแบบครอบคลุม องค์กรศาสนาและชุมชนสามารถนำแนวปฏิบัตินี้มาใช้เพื่อให้มั่นใจว่าสมาชิกทุกคนจะถูกปฏิบัติโดยไม่ถูกคำนึงถึงวรรณะสามารถเข้าถึงโอกาสทางศาสนา สังคมและเศรษฐกิจได้อย่างเท่าเทียมกัน (3) การอุปสมบท ส่งเสริมบุคคลจากชุมชนชายขอบให้เข้าร่วมคณะสงฆ์เปิดโอกาสให้พวกเขาเติบโตทางจิตวิญญาณและการเคลื่อนไหวทางสังคม (4) การสร้างเครือข่ายสนับสนุนสำหรับพระภิกษุและคณวรรณะต่ำเพื่อให้แน่ใจว่าพวกเขาได้รับทรัพยากรที่จำเป็นและการสนับสนุนจากชุมชนที่ทัดเทียมกัน คำสอนของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎกเป็นกรอบที่ชัดเจนในการจัดการกับการเลือกปฏิบัติทางวรรณะและส่งเสริมความเท่าเทียมกันทางสังคม แนวทางที่ครอบคลุมของหลักการทางพระพุทธศาสนา การมีส่วนร่วมโดยตรงกับทุกส่วนของสังคมและบทบาทของบุคคลวรรณะต่ำภายในคณะสงฆ์แสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นทางประวัติศาสตร์ในการเอาชนะลำดับชั้นทางสังคมในสังคมร่วมสมัย หลักการเหล่านี้จะสามารถนำไปใช้ผ่านการริเริ่มด้านการสนับสนุนการอุปสมบทจากชุมชนชายขอบและการเคลื่อนไหวระดับรากหญ้าเพื่อส่งเสริมสังคมที่มีความเท่าเทียมและความสามัคคีมากขึ้นและเป็นเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยตรงถือว่า เป็นวิธีการที่ทรงประสิทธิภาพมากที่สุด

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยนำเสนอผ่านการสังเคราะห์ออกมาในรูปแบบของแผนภูมิ อธิบายถึงกระบวนการ คุณค่าและประโยชน์ประกอบด้วยรูปแบบแนวทางการนำไปใช้ปฏิบัติที่จะก่อให้เกิดแนวทางขั้นตอนปฏิบัติต่อสังคมและมีคำอธิบายครอบคลุมทุกหัวข้อทุกประเด็น ดังแผนภูมินี้

แผนภูมิ	หลักการความเสมอภาค	ประโยชน์ส่วนตน	ผลกระทบต่อสังคม (Roles and Impacts)
หลักคำสอนที่มีต่อบทบาทของวรรณะต่ำในชุมชนชาวพุทธ	การเน้นย้ำความเสมอภาคและศีลธรรมเหนือสถานะการเกิดมีความเกี่ยวข้องในการส่งเสริมความยุติธรรมทางสังคม การประยุกต์ใช้หลักการประกอบรูปแบบการศึกษาได้รับแรงบันดาลใจจากพระพุทธศาสนา	บุคคลวรรณะต่ำสามารถก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญในคณะสงฆ์ เป็นครู เป็นเกจิ เป็นนักวิชาการ เป็นแบบอย่างที่ดีได้ และมีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาผ่านการ	ความคล่องตัวทางสังคมเกิดขึ้นของบุคคลวรรณะต่ำปฏิบัติเท่าเทียมกัน เสนอการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นบรรทัดฐานใหม่ที่ท้าทายรวมความโดดเด่นของบุคคลวรรณะต่ำในคณะสงฆ์ที่

มีเป้าหมายเพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนชายขอบ องค์กรพระพุทธศาสนาสนับสนุนการปฏิรูปสังคมจัดการกับประเด็นร่วมสมัยเกี่ยวกับการเลือกปฏิบัติเท่าเทียมกันทางสังคม	สอนการปฏิบัติเป็นผู้นำทางสังคมแสดงให้เห็นว่าทุกคนสามารถเข้าถึงการรู้แจ้งได้	สามารถสร้างการทำลายสังคมที่มีอยู่และส่งเสริมความเท่าเทียมกันมากขึ้น
---	---	---

สรุป

พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาแก่คนวรรณะต่ำโดยศึกษาวิธีการต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาใช้ในการเผยแผ่หลักการทางพระพุทธศาสนา รวมถึงวิเคราะห์บทบาทและผลกระทบของการเผยแผ่คำสอนในสังคมร่วมสมัย ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม ความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล ชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในทางที่ดีขึ้นซึ่งตอบโจทย์ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนในพระไตรปิฎกที่อำนวยความสะดวกต่อนักการศาสนาและพระสงฆ์จะสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่ด้านการให้สิทธิที่เท่าเทียม อิสรภาพต่อการดำรงชีวิตและยอมรับสถานะของบุคคลในฐานะมนุษย์ไม่ใช่เพราะยศศักดิ์หรือความมั่งคั่ง

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

พุทธวิธีการเผยแผ่หลักคำสอนแก่คนวรรณะต่ำในพระไตรปิฎกยังคงเป็นเนื้อหาที่ยังจำกัดอยู่เฉพาะแต่ในพระคัมภีร์ ยังไม่ปรากฏเป็นการแพร่หลาย จึงยากแก่การเข้าถึงข้อมูล ควรศึกษาประเด็นสถานะของคนวรรณะต่ำเปรียบเทียบกับความเหลื่อมล้ำในสังคมเพื่อให้เห็นความชัดเจน ยอมรับให้คนวรรณะต่ำสามารถแสดงบทบาทในสังคม โดยไม่กีดกัน เล็งเห็นความสามารถส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่และยอมรับความหลากหลายของคนในสังคม สนับสนุนการมีกิจกรรมร่วมกันอย่างเท่าเทียมกัน ปรับโครงสร้างแนวความเชื่อภาพลักษณ์ของคนวรรณะต่ำให้มีสถานะเท่าเทียมกับกลุ่มสังคมอื่นๆ

2. ข้อเสนอแนะทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษารูปแบบและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสาวกที่ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎกและการประยุกต์ใช้หลักธรรมในศตวรรษแห่งเทคโนโลยี

2.2 ควรศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักคำสอนของศาสนาคริสต์ว่าด้วยการปฏิบัติต่อคนในวรรณะที่แตกต่างกัน

บรรณานุกรม

- เดชา นามวงษา (คุณสมปโน) และคณะ. (2022). การสอนตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในศตวรรษที่ 21. *วารสาร มจร อุบล ปริทรรศน์*. 7(3), 963-976.
- บุญทอง พระพิทักษ์. (2023). การสอนตามพุทธวิธีเพื่อส่งเสริมความเป็นพลเมืองดีของนิสิต. *วารสารสังคมศึกษาศาสนา และวัฒนธรรม*. 4(1), 95-103.
- พรพิมล จอโกชาอุดม, และคณะ. (2022). การวิเคราะห์กลยุทธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าในพระไตรปิฎก. *วารสารมจรพุทธศาสตร์ปริทรรศน์*. 6(3), 115-132.
- พระครูสถิตธรรมาลังการ (จำเนียร สุชาติ). (2024). การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อการพ้นทุกข์. *วารสาร มจร สุพรรณบุรีปริทรรศน์*. 3(1), 57-70.
- พระครูประสิทธิ์ภาวนาวิสุทธิ. (2017). อุบายวิธีของพระพุทธเจ้าในการแสดงธรรมตามจรีต 6 (พรชัย สุขธมโม/ประสิทธิ์สุขสันต์). *วารสารพุทธศาสนศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*. 24(3), 29-44.
- พระมหากิตติธัช สิริปัญโญ. (2019). กลวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าเชิงภาษาภาพพจน์ในพระสูตรตันตปิฎก. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 15(เพิ่มเติม), 191-202.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2003). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ: บริษัท เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระศรีพัชรโรดม (ลักษณะ กิตติญาโณ) และ ชยุต ภาวนานันทกุล. (2560). รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*. 13(2), 335-346.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกออนไลน์ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. สืบค้น 20 พฤศจิกายน 2566 จาก <https://tripitaka-online.blogspot.com/2016/09/tpd-main.html>
- เมธี เชษฐวิสุต. (2019). สื่อสังคมออนไลน์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*. 10(2), 1-11.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2504). *อริยสัจคืออะไร?*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2548). *พระไตรปิฎกฉบับประชาชน ตอนว่าด้วยพระสูตร*. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- หลินภู มนตรี, เจื้อจินดา สมิทธิ, และ โพธิผลิ วรรณณา. (2023). ความสอดคล้องของพฤติกรรมมนุษย์ตามแนวทฤษฎีผู้นำสัตว์ 4 ทิศ กับจรีต 6 ในทางพระพุทธศาสนา. *วารสารพุทธจิตวิทยา*. 8(1), 97-109.
- Collett, A. (2006). Buddhism and gender: Reframing and refocusing the debate. *Journal of Feminist Studies in Religion*. 22(2), 55-84.
- Guruge, A. W. (2003). How the Buddha taught. *Hsi Lai Journal of Humanistic Buddhism*. 4(1), 23-53.

- Phramaha Kittithat Siripukhao Nachai. (2019). The Buddha's teaching strategies on figurative languages in Dīgha Nikāya. *Journal of Graduate Studies Review*. 15(Supplemental Issues), 191-202.
- Thanyathanakul, S. Saisaeng, P. & Phra Maha Saiyan Phemasilo. (2019). Guidance in Buddhism: Analysis of the Sutta Pitaka. *Nisit Wang Journal*. 21(1), 1-12.
- Yesapogu, V. (2016). The nature of Hinduism, Buddhism and Christianity on caste system: In view of Ambedkar's philosophy – A critical elucidation. *International Journal of Research*. 3(3), 1-6.